

УДК 373.2
МРНТИ 14.23.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.32>

А.М. Жубандыкова^{1,}, Ж.А. Амангелді¹*

*¹ Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ЗИЯТЫН ЗАТТЫҚ-ДАМЫТУША ОРТА АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Аңдатпа

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын дамытуда заттық дамытушы ортаның әсері жөнінде жазылған. Авторлар мектепке дейінгі жастан бастап балалардың эмоционалды зиятын дамытудың маңыздылығын көрсете отырып диагностикалау әдістерін ұсынған.

Эмоционалды зият-адамның өзінің және өзгелердің эмоциясын түсіне білуі және олардың эмоциялық күйіне бейімделуі. Қазір кезде икемді дағдыларды дамыту мәселелері көтерілуде. Сондықтан балалардың эмоциялық өзіндік сана, өзін-өзі реттеу, ынталандыру, эмпатия, тиімді тұлғааралық коммуникация, сын түсіну және басқаларға көрсете білу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттеу, басқалардың эмоциясын сезе білу, қарым-қатынасқа түсу дағдыларын дамытуға бағытталған шараларды білім берудің барлық деңгейлерінде жүзеге асыру қазіргі күннің қажеттілігі екенін көруге болады. Соңғы зерттеулерде ғалымдар EQ- эмоционалды зияты жақсы дамыған адамдардың 4 есе табысты болатындығына көз жеткізді. Көрсеткіштері: Денсаулық, Табыстылық, Байлық, Тәртіп. Батыс елдерінде оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес эмоционалды зиятты дамытуға бағытталған оқу бағдарламалары әзірленіп, мектеп тәжірибесіне енгізілуде.

Искер адамдар үшін эмоционалды зият бизнесті басқарудың жаңа құралына айналуға.

«Менеджмент дағдыларын дамыту» теориясында «soft skills» – «жұмсақ» дағдылар эмоционалды зиятпен байланысы көрсетілген. Көптеген нейропсихология мен когнитивті, әлеуметтік психология өкілдерінің зерттеулері, әлемге танымал табысты адамдардың ой-пікірлері, сондай-ақ көшбасшы кәсіпорындардың тәжірибелері эмоционалды зиятты басқара білу дағдысы табысқа жетелейтіндігін дәлелдейді.

Зерттеу барысында, біз балалардың эмоционалды зиятының компоненттерін дамыту, эмоцияларын көрсете білу және сәйкестендіру, баланың эмоционалды жағдайына және ересек адамдармен эмоционалды қарым-қатынас тәжірибесіне байланысты екендігін анықтадық.

Түйін сөздер: эмоционалды зият, диагностика, икемді дағдылар, әдістеме, дамыту

Жубандыкова А.М.¹, Амангелді Ж.А.¹

*¹ Казахский национальный женский педагогический университет
Алматы., Казахстан*

РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ПРЕДМЕТНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Аннотация

В статье рассматривается проблемы развития эмоционального интеллекта дошкольников посредством предметно-развивающей среды. Авторы предлагают методы диагностики, отражающие важность развития эмоционального интеллекта у детей дошкольного возраста.

Эмоциональный интеллект – это способность человека понимать свои эмоции и эмоции других людей и адаптироваться к их эмоциональному состоянию. В настоящее время возникают вопросы о развитии мягких навыков. Таким образом, можно видеть, что реализация мер на всех уровнях

образования, направленных на развитие у детей мягких навыков: эмоционального самосознания, саморегуляции, мотивации, эмпатии, эффективного межличностного общения, критического понимания и проявления другим, самоконтроля, саморегуляция, способность чувствовать эмоции других, сочувствие и общение - необходимость сегодняшнего дня. В недавних исследованиях ученые обнаружили, что люди с хорошо развитым EQ-эмоциональным интеллектом в 4 раза более успешны. Показатели: Здоровье, Успех, Богатство, Дисциплина. В западных странах разработаны и внедряются в школьную практику образовательные программы, направленные на развитие эмоционального интеллекта в соответствии с возрастными особенностями учащихся.

Для деловых людей эмоциональный интеллект становится новым инструментом управления бизнесом.

Теория «развития управленческих навыков» показывает взаимосвязь «soft skills» - «soft» навыков с эмоциональным интеллектом. Исследования многих представителей нейропсихологии и когнитивной, социальной психологии, мнения успешных людей с мировой репутацией, а также опыт ведущих компаний доказывают, что умение управлять эмоциональным интеллектом ведет к успеху.

В ходе исследования выяснилось, что развитие компонентов эмоционального интеллекта дошкольников, умения выражать и идентифицировать свои эмоции, зависит от эмоционального состояния ребенка и опыта эмоционального общения со взрослыми.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, диагностика, гибкие навыки, методика, развитие.

A.M. Zhubandykova¹, Z.A. Amangeldi¹

*¹ Kazakh national women's teacher training university
Almaty, Kazakhstan*

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH A SUBJECT-DEVELOPING ENVIRONMENT

Abstract

The article deals with the problems of developing the emotional intelligence of preschoolers through a subject-developing environment. The author offers diagnostic methods that reflect the importance of the development of emotional intelligence of children from school age.

Emotional intelligence is the ability of a person to understand their own and other people's emotions and adapt to their emotional state. Currently, questions are being raised about the development of inferior skills. Therefore, it can be seen that the implementation of measures at all levels of education aimed at developing children's skills of emotional self-awareness, self-regulation, motivation, empathy, effective interpersonal communication, critical understanding and manifestation to others, self-control, self-regulation, the ability to feel the emotions of others, empathy and communication, is a necessity of the current day. In recent studies, scientists have found that people with a well-developed EQ-emotional intelligence are 4 times more successful. Indicators: Health, Success, Wealth, Discipline. In Western countries, educational programs are developed and implemented in school practice, aimed at developing emotional intelligence in accordance with the age characteristics of students.

For business people, emotional intelligence is becoming a new business management tool.

The theory of "development of management skills" shows the relationship of "soft skills" – "soft" skills with emotional intelligence. The research of many representatives of neuropsychology and cognitive, social psychology, the opinions of successful people with a global reputation, as well as the experience of leading companies prove that the ability to manage emotional intelligence leads to success.

In the course of the study, we found that the development of components of emotional intelligence of preschoolers, the ability to express and identify their emotions, depends on the emotional state of the child and the experience of emotional communication with adults.

Keywords: emotional intelligence, diagnostics, flexible skills, methodology, development

Кіріспе. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында балалардың креативтілікті, коммуникативтілікті, сыни ойлауды және командада жұмыс істей білуді дамытуға бағытталған әлеуметтік-тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру – деп көрсетілген [1, 5-б.].

Бүкіл әлемде білім жүйесі жаңа, заманауи модельдер мен құрылымдардың ізденісі үстінде. Жаңа білім парадигмасының интенсивті үдерістері жастарды өзгеріске толы тұрақсыз, көмескі және күрделі VUCA әлемінде өмір сүруге дайындау үшін барын салуда.

Елімізде де балалардың тұлғалық қалыптасуын танымдық емес негізгі дағдылыр мен жаһандық азаматтық құндылықтар арқылы күшейтуге аса мән беріліп отыр. Осыған сәйкес оқу бағдарламалары және инновациялық технологиялар заманауи жұмыс орнына қатысты білім мен дағдыларды қалыптастыруға бағытталған.

Қазіргі таңда бүкіләлемдік экономикалық форумда жарияланған он дағды (Давос, 2016) әлемдік трендке айналды. Соның ішінде эмоциялық зиятқа ерекше тоқталған жөн.

Батыс елдерінде оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес эмоциялық зиятты дамытуға бағытталған оқу бағдарламалары әзірленіп, мектеп тәжірибесіне енгізілген. Эмоциялық зияты жоғары адамдардың көшбасшылық қабілеті мен басқалармен тиімді қарым-қатынасқа түсу деңгейі жоғары болатынын көптеген зерттеулерде дәлелденген.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын дамытудың өзектілігі, бір жағынан қолайлы психологиялық ахуалға, екінші жағынан мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының талаптарына байланысты. Аталған нормативті құжатта мектепке дейінгі ұйым қызметінің мақсаты баланы әлеуметтік-коммуникативтік дамытудың қажеттілігін, оның ішінде "әлеуметтік және эмоционалды зиятын, жауакершілігін, құрдастарымен бірлескен іс-әрекетке дайын болудың" керектігі көрсетілген.

Эмоциялық зияттың шығу тарихына қысқаша тоқталсақ. Эмоция мен зияттың тұлға құрылымындағы орны туралы теориялық зерттеулерді қайта қарап, IQ-ге ұқсас EQ эмоционалды коэффициенті мен эмоциялық зият терминін алғаш енгізген израиль психологы Рувен Бар-Он [2, 25-б.]. Р.Бар-Он эмоциялық зият туралы түсіндірмесін «айналадағы қысым мен талаптарды табысты еңсеру қабілетіне ықпал ететін көптеген когнитивті емес қабілеттер мен дағдылар» ретінде ұсынды. Сондықтан бұл теория Р.Бар-Онның когнитивті емес эмоциялық интеллект теориясы деген атқа ие болды.

Эмоциялық зият терминін психология саласын енуіне үлес қосқан Дж.Мейер және П.Сэлоуей [3, 33-б.]. Олар эмоцияны көрсету және бағалау, эмоцияларды реттеу, эмоцияны іс-әрекетте және ойлау үдерісінде қолдану қабілеттерінің негізінде эмоциялық зияттың иерархиялық моделін құрастырған. Сонымен бірге эмоциялық зиятты өлшеу әдістемесінің бірінші нұсқасын (MEIS) әзірлеген.

Жалпы эмоциялық зиятты кеңінен қарастыру, насихаттау толқыны американдық психолог, ғылыми журналист Дэниел Гоулманның әлемге танымал ктабынан басталады. Ол «эмоциялық зият – өмірдің барлық салаларында табысты болудың негізгі кілті» деген тұжырымын әлемге жариялады. Оның 1998 жылы жазған «Көшбасшы неден басталады?» мақаласы (HBR-[harvard business review](http://harvardbusinessreview.com)) бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Д.Гоулманның эмоциялық зият пен көшбасшылық жайлы зерттеулерінде қай сала, қандай мамандық болмасын EQ ақыл-ой мен эрудициядан бұрын адамдардың ерекшеліктерін бірден байқататын көрсеткіш екендігін дәлелдеген. Әсіресе көшбасшы үшін EQ-дің аса маңызды екендігін анықтаған [4, 45-б.].

Зерттеу материалдары және әдістері. Зерттеу жұмысымыздың барысында біз эмпирикалық деңгейдегі әдістерді бақылау, сипаттау, сауалнама, диагностикалау әдістерін пайдалану барысында заттық-дамытушы ортаның мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамытудағы маңыздылығын анықтадық.

Балалардың эмоционалды зиятын дамыту ерекшеліктерін зерттеген шетел ғалымдары Н.Остер (1988), Р.Екман (1978), Изард (1999), З.Матейчек, Й.Лангмейер (1984), И.А. Сикорский (1904), А.В. Запорожец (1960), Я.З.Неверович (1974, 1984), Е.А.Сергиенко (2009), Б.И. Изотова (1994, 2003), Е.О. Смирнова (2006), балалардың үлкендермен эмоционалды қарым-қатынас жасаудың маңыздылығына тоқталады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын дамыту мәселелерін зерттеген Е.А. Сергиенко және И.Ветровадан кейін қазірге кезге дейін зерттеу жұмыстарының жоқтың қасы екендігін ескере отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятының компоненттерін дамыту ерекшеліктері зерттеуді қажет ететіндігін анықтадық [5].

Дж.Мейер, П.Сэловея, Д.Крузо моделіне сәйкес эмоционалды зиятты өзінің және басқа адамдардың эмоцияларын дәл бағалауға, білдіруге, қолдануға, сонымен қатар тиімді реттеуге мүмкіндік беретін дағдылар жиынтығы ретінде түсінеміз.

Аталған дағдылар онтогенезде олардың дәйекті даму иерархиясына құрылған:

1. Эмоцияларды қабылдау, бағалау және білдіру немесе эмоцияларды сәйкестендіру.
2. Ойлау мен іс-әрекеттің тиімділігін арттыру үшін эмоцияларды қолдану.
3. Эмоцияларды түсіну және талдау.
4. Жеке өсу және тұлғааралық қатынастарды жақсарту үшін эмоцияларын саналы басқару [6, 66-б.]

Психолог-ғалымдардың жиырмасыншы ғасырдың аяғында болашақта білім саласында, диагностикада, психопатологияны түзетуде, қызметкерлерді жұмысқа қабылдауда, оқытуда және аттестациялауда интеллектіні өлшеу орнына тұлғаның эмоцияналдығын өлшеумен ауыстырылатындығы (Р.Бар-Он) және адамдардың табысты болуына EQ сенімді ықпал ететіні туралы болжамдары жаңа дәуірдің басында орындалуда.

Сондықтан балалардың эмоциялық өзіндік сана, өзін-өзі реттеу, ынталандыру, эмпатия, тиімді тұлғааралық коммуникация, сын түсіну және басқаларға көрсете білу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттеу, басқалардың эмоциясын сезе білу, эмпатия және қарым-қатынасқа түсу дағдыларын дамытуға бағытталған шараларды білім берудің барлық деңгейлерінде жүзеге асыру қазіргі күннің қажеттілігі екенін көруге болады. (Д.Гоулман моделі)

Эмоция – бала организмінің қоршаған ортасында болып жатқан өзгерістерге жауап беретін қысқа күйзеліске ұшырау түрі. Эмоцияның төрт түрі: қайғы, мұңаю, қорқыныш, ашу. Эмоцияны мимика, ым-шара арқылы білдіреді.

Мектепке дейінгі кезеңде балалардың дамуы мен зияткерлік дамуы тез қарқынды жүреді. Баланың мектепке дейінгі кезеңінде ақыл-ойы және эмоционалды интеллектісі дами бастайды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамыту білім беру үдерісінде және іс-әрекеттерде дамиды. Балалардың эмоционалды интеллектісін дамытуға арнайы ойын әдістері пайдаланылды. Мысалы: «Не өзгерді?», «Артығын тап», «Суретін сал», «Алақанмен сурет саламыз» т.б. Сонымен қатар оқу қызметінде ертегітерапиясы әдісі қолданылды: «Дюймовочка», «Қар патшайымы» т.б. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды көңіл-күйін көтеру мақсатында изотерапия әдісін пайдаландық. Сурет салу үшін карандаш, борлар, субояқтар қолданып «Көңіл-күй түсін суреттеу», «Эмоциялар сызықтарын сызу» т.б. тақырыптарда сурет салынды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың көңіл-күйін көтеру мақсатында сюжеттік-рөлдік әдісі арқылы қуыршақ театрын дайындап, балаларды кейіпкерлердің рөлдерін сомдады. Мектеп жасына дейінгі балалар кейіпкерлердің эмоционалды көңіл-күйін дәл берумен қатар кейіпкердің ішкі сезімдерін білуге үйренеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісі бірлескен іс-әрекеттер негізінде де жүзеге асырылады: ойын, сурет салу, мүсіндеу, жапсырмалау, құрастыру, т.б.

Мысалы сурет салудан «Монотопия», «Саусақпен сурет салу» әдістері арқылы сурет салғызып, балалар өз көңіл-күйлерін қолданған түстер арқылы білдіріп отырды.

Нәтижелері мен талқылау. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятын заттық-дамытуша орта арқылы дамытудың теориялық негіздерін талдай келе, қолданылған әдістемелердің тиімділігі зерттеу жұмысымыздың нәтижелерінен көрініс тапты.

Зерттеу жұмысымыз Алматы қаласы №90 балабақшада мектепалды даярлық тобында 50 баланың қатысуымен: 25 ұл бала, 25 қыз бала жүргізілді. Зерттеу жұмысы 3 кезеңде жүргізілді:

- 1) эмоционалды сәйкестендіру қабілетін бағалау;
- 2) балалардың эмоционалды жағдайын бағалау;
- 3) мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды тәжірибесін бағалау.

Біз мектепалды даярлық топ балаларын диагностикалау әдістемелерін: Е.И. Изотованың [7, 25-б.] «Эмоционалды сәйкестендіру», Р.Темпл, В.Дорки, Н.Амменаның («Мазаздықтан арылу

тестін», Е.В. Каучерованың «Жобалау әңгімелері» әдістерін пайдаландық. Әрбір баланы зерттеу 20-30 минутта жүргізілді. Бірінші кезеңде Е.И. Изотованың "Эмоционалды сәйкестендіру" әдістемесі бойынша балалардың эмоцияларын анықтаудың модальдік ерекшеліктерін және балалардың негізгі эмоцияларын көрсетудің мүмкіндіктерін зерттелді. Балаға әртүрлі өздеріне таныс модальдік эмоциялар пиктограммалары ұсынылды. Бұлар қуаныш, қайғы, ашу, қорқыныш, тыныштық, қызығушылық, ұят, жиіркеніштік, таңдану, жеккөрушілік. Келесі кезеңде балаларға сурет бойынша эмоцияларды суреттеу ұсынылды. Үшінші қадам – әр балаға өз эмоцияларын кезепен білдіру үшін тапсырма ұсынылды.

«Эмоционалды сәйкестендіру» әдістемесі бойынша зерттеу нәтижесі (1-кестеде) берілген: экспериментке қатысқан балалардың әртүрлі эмоция модальдігін ажырата білу дағдылары орташа және төменгі деңгейге сәйкес келді. Барлық тапсырмаларды өз бетінше орындаған эмоционалды сәйкестендірудің жоғары деңгейі бар балалардың саны - 0; 4-тен 8-ге дейін эмоцияны атаған және ересек адамның көмегін пайдаланған орташа деңгейдегі балалар саны - 84,2%; 4-тен аз эмоцияны атаған төмен деңгейдегі балалар саны-15,7%.

Балалар жағымсыз эмоцияларға қарағанда жағымды эмоцияларды жиі атады. Мектеп жасына дейінгі балалардың жағымды эмоцияларды тани білгендерінің саны: қуаныш (97,3%), қайғы (94,7%), ашу (78,9%), қорқыныш (63,1%), тыныштық (52,6%), таңдану (52,6%), жағымсыз эмоцияларды атай білген балалар саны ұят (36,8%), қызығушылық (31,5%), реніш (21,0%), жеккөрушілік (5,2%).

Лафренъенің зерттеуіне ұқсас зерттеулерде мектеп жасына дейінгі балалар бақытты адам эмоциясын ажырата алуды, сонымен қатар ең жаманы – қайғы мен одан да жаман – ашудың көріністерін анықтады. (Сергиенко бойынша). Балалардың өз эмоцияларын білдіру көрсеткіштерінен гөрі, басқа адамдардың эмоцияларын тану дағдыларының көреткіштері асып түседі. Зерттеуге қатысқан балалардың 47,3%-дан 100%-ға дейін өз эмоцияларын білдіре алады, эмоцияларды пиктограммалар бойынша атай алады-52,6%-дан 97,3%-ға дейін, эмоцияларды фотосуреттердегі бейнелерімен байланыстыра алады-42,1%-дан 89,4%-ға дейін.

1-Кесте. Балалардың қабылдау, бағалау және эмоцияарын білдіру дағдылары

№ п/п	Эмоциялары	Пиктограмма арқылы білу	Суретпен сәйкестендіру	Көрсете білу дағдысы
1	қуаныш	97,3 %	78,9 %	100 %
2	қайғы	94,7 %	89,4 %	94,7 %
3	ашу, ыза	78,9 %	84,2 %	89,4 %
4	қорқыныш	63,1 %	84,2 %	94,7 %
5	тыныштық	52,6 %	42,1 %	26,3 %
6	қызығушылық	31,5 %	31,5 %	47,3 %
7	Ұят	36,8 %	15,7 %	36,8 %
8	реніш	21,0 %	21,0 %	10,5 %
9	таңдану	52,6 %	26,3 %	47,3 %
10	Жеке көру	5,2 %	5,2 %	10,5 %

Екінші кезең. Р.Темпл, В.Дорки, Н.Амменаның «Мазасыздану тесті» әдістемесі бойынша баланың эмоционалды ахуалын бағалау [8, 52-б.].

Балаға өзінің әлеуметтік тәжірибесінен таныс жағдаяттарға байланысты сурет ұсынылып, суреттен қуаныш, қайғы кезіндегі адам эмоциясын қандай болатынын көрсету ұсынылады.

Баланың жағымсыз эмоцияларды таңдауы мазасыздық коэффициентінің көрсеткіші болып табылады.

«Мазасыздық тесті» әдістемесі бойынша алынған зерттеу нәтижелері (2-кестеде) көрсетілген: Мазасыздық деңгейі жоғары балалар саны – 42,1%, қалыпты (орташа) деңгей – 57,8%, балалардың мазасыздығының төмен деңгейі-0. Жағымсыз эмоция көрсеткендердің ең көп саны біз зерттеген балалар (1-топ) "агрессивті шабуылға дайын" (100%), "сөгіс алу барысында" (84,2%), "оқшаул кезінде кездеседі» (78,9%), "жалғыз ұйықтату барысында" (73,6%), "ойыншықтарды жинау" (73,6%) [9, 33 б.].

Жоғары мазасыздық деңгейдегі (3-топ) балалар «оқшаулау», "сөгіс алу", "елемеу" жағдайларында жағымсыз эмоцияларды, орташа мазасыздық жағдайындағы (2-топ) балаларымен салыстырғанда азырақ сезінеді: Мысалы, 2 – топта – балаларының 47,3%-ында "сөгіс", ал 3-топта - 36,8-де %. Белгілі болғандай, мазасыздықтың жоғары деңгейдегі балалар сөгіс есту, елемей сияқты жағдайларға бейімделген. Мазасыз балалар өздерінің құрдастарымен салыстырғанда жағымсыз эмоцияларды "балалармен ойнау", "бала және ана баласымен", "киндіру" жағдайларындағы мазасыздық деңгейі», "үлкен балалармен ойнау", "жуу", "ата-анасы бар бала", "жалғыз тамақтану" барысында жиі сезінеді: Мысалы, "жасы кіші балалармен ойнау» барысында 3-топта - 15,7%, ал 2 – топта-5,2% балалар. Бұл мазасыз балалардың мұндай жағдайларға бейімделмегендігін және кей жағдайда стресске түсетіндігін көрсетеді.

Үшінші кезең. Балабақшадағы балалардың жағымды және жағымсыз эмоционалды тәжірибесін бағалау әдістемесі "Жобалау әңгімелері" [10. 91 б.]

Балаға балабақшадағы әртүрлі жағдайлар туралы әңгімелер айтып, оны әрі қарай жалғастыруды ұсынды. "Жобалау әңгімелері" әдістемесінің нәтижесі (2-Кестеде) берілген: Балабақшадағы жағдайларға қатысы жоқ сипаттағы әңгімелер 52,6%-дан 84,2%-ға дейін, жағымсыз сипаты-5,2%-дан 31,5%-ға дейін, балалар әңгімелерінің жағымды сипаттағы әңгімелері - 5%-дан дейін, 2%-21% құрайды. Балабақшадағы балалар көптеген жағдайларда бейтарап эмоцияларды сезінетіні, ал аз дәрежеде-жағымсыз және жағымды эмоциялар сезінетіндері байқалды. (Балалардың жауаптарынан мысалдар келтіре кетсек: "бізді тәрбиеші шақырды", "біз салуымыз керек", "бізді сабаққа шақырды", "бізге не істеу керектігін айтты»).

Жағымсыз эмоция сипатындағы балалар әңгімелерінің ең көп саны келесі жағдайларға бала өз түскі асын жегісі келмегенде, 42,1% құрайды (балалардың жауаптары: "бізді ұрады", " бізді қайтадан отырғызады үстелге", "мен аш боламын", "олар бұрышқа қояды"). Жағдайларға қатысты жағымсыз сипаттағы әңгімелер мерекедегі қойылымдарға байланысты 31,5% құрайды (жауап мысалдары: "ұялшақ", "мен құладым", және "Біз жүгіреміз", "қорқамын"). Жағымды сипаттағы балалар әңгімелері 21,0% құрады. Бұл жағдайлар іс-әрекеттің аяқталуымен байланысты (балалардың жауаптарынан мысалдар: "мені мақтады", " тәрбиеші мақтады", "мен ойнауға барамын", "рақмет айтамын").

2-Кесте. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды тәжірибесінен

№	жағдаяттар	Әңгімені жалғастыруды бағалау		
		жағымды	бейтарап	жағымсыз
1	Бала мереке барысында. Жаттауын жаттап, киімдерін киді	15,7	52,6	32,5
2	Бала құрдастарымен ойнайды. Оны тәрбиеші шақырды.	-	78,9	21,0
3	Бала таңғы асты ішуде. Ол тамаған жеп болды	21,0	73,8	5,2
4	Бала түскі аспен тамақтануда. Ары қарай жегісі келмейді	-	57,8	42,1
5	Бала бояумен үстел үстін бүлдіріп қойды	5,2	84,2	10,5

Қорытынды. Зерттеу нәтижесінде біз мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зияты компоненттерін дамытудың ерекшеліктерін анықтадық:

1. Зерттеу бойынша мектеп жасына дейінгі балалар қуаныш, қайғы, ашу, қорқыныштан тану, тыныштық сияқты негізгі эмоцияларды атайды, жеккөрушілік, қызығушылық, ұят, реніш тәрізді эмоцияларды ажыратуда қиындыққа кездесті. Жағымды эмоцияны балалар жағымсыз эмоцияларға қарағанда атай және көрсете алды. Балалар басқа адамдардың эмоцияларын ажырата білуде үлкен қиындыққа тап болды.

2. Зерттелген балалардың 42% мазасыздықтың жоғары деңгейімен сипатталады. Мазасыз балалар өздігінен әрекет етуде және өзге балалармен қарым-қатынас жасау барысында жағымсыздық эмоциялық күй көрсетті. Зерттеу барысында баланың мазасыздығы неғұрлым жоғары болса, соғұрлым өзінің және басқа адамдардың эмоциясын түсіну қабілеті төмен дамитыны анықталды.

3. Балабақшадағы балалардың эмоционалды тәжірибесі бейтарап эмоцияларға толы, мектеп жасына дейінгі балалардың жағымсыз эмоционалды тәжірибесі олардың мерекелік іс-шаралар барысында және түскі асты жегісі келмейтін жағдайларда байқалды. Балабақшада жағымсыз эмоция көбнесе жоғары деңгейдегі мазасыздық танытатын балаларды кездеседі.

Зерттеу барысында, біз мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды зиятының компоненттерін дамыту, эмоцияларын көрсете білу және сәйкестендіру, баланың эмоционалды жағдайына және ересек адамдармен эмоционалды қарым-қатынас тәжірибесіне байланысты екендігін анықтадық.

Зерттеу жұмысымыздан алынған қорытынды мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтары мен психологтары баланың эмоционалды зиятын дамыту бағдарламаларын құраструда, ата-аналармен педагогикалық ұжыммен жұмыс жасауды ұйымдастыруда пайдалануға ұсыныс береміз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. *Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты // (ҚР БЖҒМ бұйрығымен 5 мамыр 2020 ж № 182) // <http://rc-dd.kz/>*

2. *Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems, 1997// Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems. 1997.-P. 75-76*

3. *Mayer J.D., Salovey P. Emotional intelligence. [Electronic resource.] 2005. Mode of access: http://www.unh.edu/emotional_intelligence*

4. *Дэниел Гоулман. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ // 11-е издание, переработанное и дополненное. – Москва, «Манн, Иванов и Фербер», 2021-203 с.*

5. *Эмоциональный интеллект: русскоязычная адаптация теста Мэйера-Сэловея-Карузо (MSCEIT V2.0), 2009, № 6(8)*

6. *Mayer, J., Salovey P., Caruso D. Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test MSCEIT. User's Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems. 2002. – P.44.*

7. *Изотова Б. И., Нукифорова Е. В. Эмоциональная сфера ребенка: Теория и практика. – М.: Академия, 2004. – 288 с.*

8. *Стимульный материал к тесту тревожности (Р.Тэмпл, В.Амен, М.Дорки) // <https://www.psyoffice.ru/3-0-stimulmat-8imj.htm>*

9. *Диагностика эмоционально-личностного развития дошкольников 3-7 лет /сост. - Н.Д.Денисов. Волгоград : Учитель, 2013. – 202 с. : ил., табл.; 20 см. - (ДОУ: федеральные государственные требования) (В помощь педагогу ДОУ)*

10. *Pleubay, S., Nurzhanova, G., Ybyshova, S., Kerimbekov, T., Ualikhanuly, A. The formation of intercultural communicative competence of future teachers in a trilingual educational environment International Journal of Emerging Technologies in Learning this link is disabled, 2020, 15(17), стр. 148-164*

References:

1. *Mektepke deyingi tárбие мен oqytýdyń memlekettik jalpyǵa mindetti standarty// (QR Bjǵm buuryǵymen 5 мамыр 2020 j № 182) // <http://rc-dd.kz/>*

2. *Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems, 1997// Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems. 1997. – P. 75-76*

3. *Mayer J.D., Salovey P. Emotional intelligence. [Electronic resource.] 2005. Mode of access: http://www.unh.edu/emotional_intelligence*

4. Deniel Gylman. *Emosionaldy intellekt. Nelikten bul IQ//11-shi basylymnan góri kóp nárseni bildirýi múmkin, qaita óndelgen jáne tolyqtyrylǵan - Máskeý, Mann, Ivanov jáne Ferber, 2021. – 203 B.*

5. *Emosionaldy intellekt: testtiń orys tilindegi beımdelýi//Мәуера-Сәловей-Карузо (MSCEIT V2.0), 2009, №6(8)*

6. Mayer, J., Salovey P., Caruso D. *Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test MSCEIT. User's Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems, 2002. – 44 b.*

7. *Balanyń emosionaldy salasy: Teoria jáne praktika. – M.: Akademia, 2004. – 288 b.*

8. *Mazasyzdyq testine yntalandyryú materialy (R.Tammp, V.Amen, M.Dorki)/ <https://www.psyoffice.ru/3-0-stimulmat-8imj.htm>*

9. *3-7 jastaǵy mektep jasynda deingi balalarydyń emosionaldy-tulǵalyq damýyn diagnostikalayú /qurast. - N.D.Denisov. Volgograd: Muǵalim, 2013. – 202 b.: il., tabl.; 20 sm. - (Dow: federaldy memlekettik talaptar) (Dow muǵalimine kómektesý úshin)*

10. Pleubay, S., Nurzhanova, G., Ybyshova, S., Kerimbekov, T., Ualikhanuly, A. *The formation of intercultural communicative competence of future teachers in a trilingual educational environment International Journal of Emerging Technologies in Learning this link is disabled, 2020, 15(17), 148-164 b.*

ӘОЖ 378.015.3

МРНТИ 14.39.09

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.33>

С.Х. Нишанбаева^{1} Г.Т. Сәдуақас¹ Ж.А. Абылхаирова²*

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

²*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
Қызылорда қ., Қазақстан*

ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҒЫЛЫМИ ТҮСІНІКТЕР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың кейбір мәселелері қарастырылады. Зерттеушілік мәдениеттің философиялық тұрғыдан арнайы тәсілдері (сезімдердің көмегімен жету, сезімдер жолымен жеткен бірінші білімнің көмегімен жету, зерттеу жолымен жету) баяндалады. Ал бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудағы психологиялық аспектілері бірнеше топтарға жіктеліп ұсынылады. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық астарлары: жаңа түсініктерді саралау, мәдени қарым-қатынасты зерттеушілік ісіне бағыттау, зерттеушілік мүмкіндіктерді пайдалана алуы, қажетті позицияларды жасау, жаңа ақпаратты әр түрлі аспектіде ойша болжам жасай алуы тақырып таңдау, қажетті мазмұндық және ақпараттық сұрыптау деп түсіндіріледі. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру алгоритмі төрт қадам бойынша талданады.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік мәдениетін қалыптастыруды анықтау бойынша жаратылыстану пәніне сәйкестендірілген тест арқылы бағалау жұмыстары сипатталады. 4-сыныптарға арналған «STEM» дәптердің үлгісі ұсынылды.

Түйін сөздер: зерттеушілік мәдениет, зерттеушілік әрекет, жаңа түсініктерді саралау, мәдени қарым-қатынас, зерттеушілік мәдениет алгоритмі.